

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1990–2020 рр.)

Платаш Л. Б.

ВСТУП

Глобалізація та масштабність суспільно-політичних і соціально-економічних змін світового рівня зумовили модернізацію життя й економічного становища України; на цій основі перегляд стратегічних напрямів розвитку соціальної та освітньої сфер, ратифікацію положень низки міжнародних документів. Після Революції Гідності (м. Київ, 18–20 лютого 2014 р.), демократичних виборів Президента України (2019 р.) спостерігаємо:

– потужне прагнення українців різних соціальних прошарків жити в справедливій демократичній державі, у якій неухильно реалізуються права людини, декларовані низкою нормативних документів (Рада Європи, Генеральна Асамблея ООН тощо);

– системне оновлення всіх управлінських ланок – державних, регіональних, місцевих;

– синхронізацію законодавчої бази України згідно з міжнародними та Європейськими стандартами. Це Закони України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (від 1991 р. № 875-XII), «Про ратифікацію Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю» (від 6 березня 2003 р. № 624-IV), «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (від 6 жовтня 2006 р. № 2961-IV); «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав осіб з інвалідністю» (від 3 березня 2007 р. № 1000-V; від 22 грудня 2011 р. № 4213-VI), «Про внесення змін до Закону України «Про врегулювання містобудівної діяльності» щодо посилення захисту осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення при здійсненні містобудівної діяльності» (від 16 січня 2020 р. № 473-IX) тощо.

Протягом останніх п'яти років під впливом системних державних реформувань особливо активно реалізуються заходи, спрямовані на зміну стереотипів сприйняття осіб з порушеннями

психофізичного розвитку; оновлюються умови функціонування закладів системи спеціальної освіти; здійснюється пошук засобів інклюзивного навчання дітей з інвалідністю в закладах освіти; посилюється увага до створення безбар'єрного інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти; затверджуються документи, що регламентують навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах освіти, а саме: «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (від 03.12.2009 № 1482-2009-р), «Положення про спеціальні класи для дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах (від 09.12.2010 № z1412-10), «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» (від 05.06.2014 № 1324-VII), «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII)¹, «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» (від 21.08.2019 № 779-2019-п) тощо.

Не так давно, у 2010 році, інклюзивна освіта, а також поняття, явища, що пов'язані з нею, були маловідомі в освітніх колах. Чимало зусиль доклали науковці, представники міжнародних і вітчизняних, державних і недержавних освітніх інституцій, громадянських організацій, благодійних фондів до просвітньої роботи з населенням і лобювання інтересів держави в запровадженні інклюзивного навчання спочатку в закладах загальної середньої освіти (з 2010), значно пізніше – дошкільних (із 2015; Лист МОНУ від 12.10.2015 № 1/9-487), вищих (Лист МОНУ від 05.08.2019 № 1/9-498). Проте на початок 2020 року закріплено суспільне розуміння соціальної інклюзії; основна увага приділяється налагодженню механізмів державного врегулювання актуальних питань інклюзії осіб з порушеннями психофізичного розвитку; склалася відповідна вітчизняна система інклюзивної освіти, ієрархія установ, причетних до її розвитку; конкретно визначені посадові обов'язки адміністрації школи, педагогічних працівників, фахівців Інклюзивно-ресурсних центрів (далі – ІРЦ); здійснюються спроби налагодження ефективної міжвідомчої співпраці для забезпечення якісних умов повноцінного

---

¹ Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-19 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.03.2019).

функціонування інклюзивного простору на конкретно визначеному рівні (державному, регіональному, місцевому).

Спільним для всіх українців є розуміння інклюзивної освіти як прояву демократичного, рівноправного суспільства. Хоча недостатньо усвідомленим є сприйняття інклюзії в тому значенні, яке вкладено в її змістове наповнення в успішних європейських країнах (Італії, Австрії, Німеччині, США, Польщі тощо), де дорослі й діти, школярі та студенти, «особливі» й «нормотипові» вчать поважати інших, відмінних від них, спільно реалізовувати себе в розмаїтому суспільстві.

Стаття присвячена проблемі державно-громадського врегулювання питань упровадження інклюзивної освіти в Україні (1990–2020 рр.).

1. Пріоритетні завдання України в реалізації державної політики стосовно дітей з особливими потребами

Конвенція ООН про права дитини (995-021), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (від 30.09.1990 № 995_075)² і План дій зі здійснення Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту й розвитку дітей у 90-і роки – основні орієнтири у визначенні вітчизняної державної політики стосовно дітей у період розквіту епохи постмодерну початку XXI століття в Україні.

Одним із перших документів, який конкретизував заходи регіонального рівня щодо «забезпечення права кожної дитини народитися здоровою, вижити і мати умови для всебічного розвитку, бути надійно соціально і психологічно захищеною», є Національна програма «Діти України» (від 18.01.1996 № 63/96)³. Вона реалізувалася спільно з чинними й досі Довгостроковою програмою поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства (від 28.07.1992 № 431-93-п), Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») (від 03.11.1993 № 896-93-п).

---

² Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075 (дата звернення: 05.03.2019).

³ Національна програма «Діти України» (від 18.01.1996 № 63/96). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96> (дата звернення: 05.03.2019).

За офіційною статистикою 1995/6-х рр., налічувалося 328,8 тис. дітей із психоневрологічними захворюваннями, 1,3 млн. – хворобами нервової системи; «10% від загальної кількості дітей, які вступають у перший клас загальноосвітньої школи, мали затримку психічного розвитку; у значної частини школярів спостерігалися недорозвиненість емоційно-почуттєвої, інтелектуальної та вольової сфери тощо»⁴.

Пріоритетними завданнями визначено «створення сприятливих умов для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дітей, забезпечення їх правового та соціального захисту; формування гармонійно розвиненої особистості, громадянина, здатного до повноцінної життєдіяльності в усіх сферах виробництва, науки, освіти і культури». Планувалося, що «інтегроване навчання та виховання» змінить «ізольоване інтернатне виховання». На цій основі увага держави спрямовувалася на такі заходи:

1) збереження й оптимізацію діючих і створення нових навчально-виховних закладів для дітей:

– *дошкільного віку* – створення навчальних установ компенсуючого типу, з короткочасним перебуванням, центрів розвитку дитини (протягом тривалого часу – постійно), уведення в штат закладу психолога, спеціаліста з контролю за фізичними здоров'ям дітей, соціального педагога (1996–1997);

– *удосконалення мережі загальноосвітніх шкіл* (протягом 1996–1998) шляхом а) вдосконалення наявної та створення нової навчально-методичної літератури (постійно); б) реалізації обґрунтованих державних рекомендацій щодо режимів навчання, трудового та фізичного навантаження (1996–1999), оновлення систем, форм і методів виховання з розвитку особистості, її здібностей (духовно-емоційних, розумових і фізичних) (1996–1997); в) вилучення з навчальних планів і програм ускладнених і другорядних матеріалів (1996–1999); г) організації диференційованого навчання учнів з урахуванням їхніх можливостей, нахилів та інтересів (1996–1997); д) розроблення діагностики якості загальноосвітньої підготовки в початковій, основній, старшій школах (1997–1998); е) забезпечення отримання освіти вдома дітьми з важкими формами інвалідності на основі розроблення й реалізації навчальних планів, програм і методик (1996); є) забезпечення архітектурної доступності в здобутті освіти

---

⁴ Національна програма «Діти України» (від 18.01.1996 № 63/96). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96> (дата звернення: 05.03.2019).

й отриманні корекційно-реабілітаційних послуг дітьми з інвалідністю (з 1997);

2) поліпшення якості освіти й виховання дітей з урахуванням їхнього розвитку, здібностей і потреб;

3) сприяння розвитку психолого-педагогічних служб, які здійснювали обстеження, профілактику, корекцію; надання консультативної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу; проведення просвітницької роботи й психологічної експертизи інноваційних технологій навчання та виховання;

4) розроблення концепції реабілітації та моделі реабілітаційного центру для дітей з обмеженими фізичними й розумовими можливостями (1996–1997)⁵.

Зважаючи на сучасну актуальність включення маломобільних груп населення в соціальне середовище, пріоритетним для державної політики України є створення ефективного інклюзивного освітнього простору для осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Пріоритетними документами, на основі яких відбулася зміна гуманітарної політики України з медичної моделі інвалідності на соціальну, є Конвенція про права осіб з інвалідністю (від 13.12.2006 № 995_g71) і Факультативний протокол до неї (ратифіковані Законом України від 16.12.2009 № 1767)⁶. Їх доповнила Концепція Загальнодержавної програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів» на період до 2020 року» (від 30.03.2011 № 245-р) (далі – Програма 1).

У Програмі 1 визначено основні недоліки реалізації прав осіб з інвалідністю в Україні, на усунення яких у восьмирічний термін заплановано поступову оптимізацію мережі реабілітаційних установ і вдосконалення законодавчої бази з питань освіти, охорони здоров'я, працевлаштування, користування транспортними засобами особами з інвалідністю⁷.

---

⁵ Національна програма «Діти України» (від 18.01.1996 № 63/96). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96> (дата звернення: 05.03.2019).

⁶ Концепція Загальнодержавної програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів» на період до 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244174983> (дата звернення: 05.03.2019).

⁷ Концепція Загальнодержавної програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів» на період до 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244174983> (дата звернення: 05.03.2019).

Цьогоріч маємо змогу аналізувати результати 8-річного терміну реалізації Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року (від 01.08.2012 № 706-2012-п) (далі – Програма 2) з орієнтовним обсягом фінансування понад 14,5 млрд. гривень⁸. Наразі складно визначити, наскільки якісно реалізована Програма 2, оскільки відсутні офіційні звітні матеріали. Проте заплановані результати виглядають так: збільшити чисельність дітей з інвалідністю, «які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, до 2015 року – до 107 тис. осіб, до 2018 року – до 122 тис., до 2020 року – до 138 тис. осіб»⁹.

Протягом усього часу реалізації Програми 2 особлива увага приділялася: просвітній роботі серед освітян про особливі потреби осіб з інвалідністю (навчальні курси «Інваліди: етичне спілкування, супровід, допомога» у вищих навчальних закладах, інститутах післядипломної педагогічної освіти); поширенню через web-сайти методичних посібників з питань навчання, виховання та розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку; проведенню роз'яснювальної роботи в мас-медіа й друкованих ЗМІ щодо «забезпечення принципів розумного пристосування та універсального дизайну»; сприяння особам з інвалідністю доступу до будівель і споруд навальної установи тощо¹⁰.

Важливим для реформування сучасної освітньої системи було внесення змін до Положення про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів (від 05.04.1994 № 228-94-п;

---

⁸ Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року (від 01.08.2012 № 706-2012-п). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF#n67> (дата звернення: 02.03.2019).

⁹ Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року (від 01.08.2012 № 706) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення: 02.03.2019).

¹⁰ Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року (від 01.08.2012 № 706). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення: 02.03.2019).

утратило чинність 10.03.2016, підстава № 147-2016-п)¹¹, Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг (від 08.08.2007 № 1019-2007-п; утратило чинність 02.02.2016, підстава № 1187-2015-п)¹²; Постанови КМУ «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» від 05.07.2004 № 848, Положення про дистанційне навчання¹³ тощо. Зміни, унесені в зазначені документи, стосувалися питань: урахування потреб осіб з порушеннями психофізичного розвитку, передбачення необхідного персоналу для надання відповідних послуг; уніфікації засобів і критеріїв оцінювання навчальних досягнень; актуалізації проблеми фахової компетентності працівників освітньої галузі; видання спеціальної навчально-методичної літератури; забезпечення матеріально-технічною базою, адаптованою для навчання осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Вимогою часу постала необхідність у конкретизації послуг державних інституцій, що надавали педагогічні та корекційно-розвивальні послуги відповідно до чинного у 2000-х роках законодавства. У зв'язку з цим на законодавчому рівні внесено зміни до низки нормативних документів, які доповнені певними положеннями або втратили чинність на основі нового документа.

Зокрема, Положення про навчально-реабілітаційний центр (№ з0034-98, Наказ МОНУ від 28.08.1997 № 325), створене у межах завдань програми «Діти України», замінило два інших – у 2012 р. (від 16.08.2012 № з502; Наказ МОНмолодьспорту від 16.08.2012 № 920) та 2019 р. (від 06.03.2019 № 221-219-п); Постанова КМУ від 06.06.2019 № 221.

Компаративний аналіз Положення про навчально-реабілітаційний центр 1997, 2012 та 2019 рр. засвідчив відмінність у

---

¹¹ Положення про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів (від 05.04.1994 № 228-94-п). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-94-%D0%BF> (дата звернення: 05.03.2019).

¹² Порядок ліцензування діяльності з надання освітніх послуг (від 08.08.2007 № 1019-2007-п). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-2007-%D0%BF> (дата звернення: 05.03.2019).

¹³ Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку : Постанова КМУ від 05.07.2004 р. № 848. *Офіційний вісник України*. 2004. № 27. С. 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2004-%D0%BF> (дата звернення: 05.03.2019).

цільовому та функціональному призначенні установи, завданнях, структурі, умовах освітнього реабілітаційного процесів.

У документі 2012 р. конкретизуються показання та проти-показання для зарахування до Центру; особливості освітнього й реабілітаційного процесів. У положенні 2012 року введено поняття «дитина з особливими освітніми потребами». Його продубльовано в положенні 2019 р., водночас у документі 2019 р. не акцентується увага на завданнях Центру.

Спільним для трьох документів є вирішення питань порядку комплектування, управління, контролю за діяльністю Центру. Зауважимо, що документи 2012 р. та 2019 р. діють одночасно, що видається незрозумілим з юридичного погляду: на яке з Положень мали б орієнтуватися практики.

З 2019 р. Центр забезпечує здобуття освіти й корекційно-розвивальні послуги дітям з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями; надання системного кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу; соціалізацію та інтеграцію в суспільство цих дітей.

Надання реабілітаційних послуг здійснюється згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини з інвалідністю; надання консультацій батькам з метою обов'язкового залучення їх до освітнього процесу.

2. Діяльність фондів, громадських організацій із просування державної політики у сфері інклюзивної освіти

Фактично до початку 2000-х рр. не йшлося про інклюзивне навчання. Відповідно до державних завдань, уся система освіти була зорієнтована на формування всебічно розвиненої особистості, хоча в програмі «Діти України» (1996) наголошувалося на значній чисельності дітей-першокласників загальноосвітніх шкіл з порушеннями психічного здоров'я, емоційно-вольової сфери.

Важливі державні акти незалежної України (Конституція України (1996; ст. ст. 21, 24, 53), ЗУ «Про освіту» (1993), «Про загальну середню освіту» (1999) тощо, а також ратифіковані в 1973 р. Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966) лише декларували рівність прав людини та неприпустимість їх обмежень. Нормативно-правові акти розроблялися без урахування міжнародних стандартів стосовно осіб з інвалідністю.

У 1997 р. Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (від 04.11.1950 № 995_004), прийняту Радою Європи (далі – РЄ) з урахуванням положень Загальної декларації прав людини (1948), тим самим зобов’язалася узгодити вітчизняне законодавство відповідно до класичних нормативних положень з прав людини. Можливо, факт порушення Парламентською асамблеєю РЄ питання про можливе припинення членства України в РЄ, тому «що не поспішала змінювати своє законодавство у сфері прав людини відповідно прийнятих нею міжнародних пактів», стимулювало уважність України до прав людини. Після вивчення представниками РЄ ситуації в Україні, рішення про застосування санкцій відкладено. Контroversійним є також такий факт: станом на грудень 2017 р. зі 173 конвенцій, угод, кодексів, протоколів РЄ, що стосуються основоположних прав і свобод людини, Україна ратифікувала лише 32 та підписала 10 документів¹⁴. Із 2014 року не відбулося особливих кардинальних змін у напрямі ратифікації чи підписання Україною конвенцій, соціально важливих для світової спільноти.

У заданому полі активно працює Міжнародний фонд «Відродження» (далі – Фонд) – один із найбільших благодійних фондів, спільно заснований Дж. Соросом, Всеукраїнським товариством «Просвіта», Українською радою миру та Екологічною організацією «Зелений світ», є частиною міжнародної мережі «Фундацій Відкритого суспільства» (Open Society Foundations). Діяльність Фонду зосереджено на захисті прав людини та грандовій підтримці ініціатив щодо розвитку відкритого демократичного суспільства в Україні; «пробудження запитів на рівність, прозорість, справедливість, підзвітність».

Окрему нішу в діяльності Фонду займають заходи, присвячені «просуванню інклюзивності як цінності»¹⁵, сприянню «системним змінам в освітній галузі України з метою її наближення до найкращих європейських практик» [с. 51].

Спільною ініціативою Фонду та МОНУ є експертна підтримка розроблення й упровадження ефективної державної політики у сфері інклюзивної освіти. У 2017 р. вперше виділено 509 мільйонів

---

¹⁴ Права людини. Сайт Міжнародного фонду «Відродження». URL: https://www.irf.ua/prava_lyudyny/ (дата звернення: 05.03.2019).

¹⁵ Міжнародний фонд «Відродження». URL: <https://www.irf.ua/> (дата звернення: 05.03.2019).

гривень на фінансування у 2018 р. додаткових освітніх послуг і корекційних розвивальних занять, придбання корекційних засобів для дітей з особливими потребами.

У 2011 р. Фонд підтримав дослідження Європейської дослідницької асоціації (ERA) щодо розуміння та сприйняття інклюзії українцями. Всеукраїнська вибірка незначна – 500 респондентів. Однак важливими є результати соціологічного опитування: більшість (2/3 респондентів) виявили позитивне ставлення до інклюзії, розуміють неминучість змін в освіті, пов'язаних із провадженням інклюзивного навчання, сприймають інклюзивну освіту як можливість прояву толерантного ставлення між українцями.

Загалом же Фонд охарактеризував процес упровадження інклюзивної освіти в Україні «стихийним»: кількість закладів загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання дітей з особливими потребами щороку зростає. Натомість відсутні уніфіковані вимоги до індивідуальних програм для цієї категорії дітей, спеціальна та методична література; спостерігається нестача кваліфікованих фахівців у галузі інклюзивної освіти; чітко виражена недосконалість нормативно-правової основи інклюзії.

За підтримки Освітньої програми для українських шкіл і дитячих садків, програми «Раннє дитинство», Фонду Відкритого Суспільства, у рамках реалізації проекту «Розвиток інклюзивної освіти шляхом використання індексу інклюзії в Україні, Азербайджані, Таджикистані та Монголії» працівниками Фонду розроблено «Індекс інклюзії» – моніторинговий інструмент для оцінювання якості послуг інклюзії навчальним закладом, розвитку інклюзивного освітнього середовища в ньому. У посібнику «Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл» (2015) уміщено добірку практичних матеріалів з розвитку інклюзивного середовища в закладі освіти. Для дітей-дошкільнят з порушеннями слуху розроблено ручну абетку й тематичні жестово-словесні плакати з вивчення дактилю; для їхніх батьків – підручник із методикою навчання комунікації та рекомендаціями зі створення умов для успішної соціалізації дитини. Активістами Клубу громадянських ініціатив створено web-ресурс з інформацією про інклюзивні навчальні заклади у 7 областях України (www.inclusia.org.ua).

Із часу започаткування впровадження інклюзивної освіти Фондом спільно з вітчизняними, зарубіжними партнерами

реалізовано близько 30 заходів, присвячених просуванню інклюзивної освіти в Україні.

Особлива активність Фонду спостерігалася у 2017–2019 рр. Лише у 2017 р. Фонд підтримав МОНУ в розробленні й затвердженні Концепції «Нова українська школа» – стратегію реформування середньої освіти до 2029 року; Школу тренерів «Нової української школи», яку організувала Громадська організація «Освіторія» у співпраці з МОНУ з метою підготовки вчителів перших класів початкової школи, які з 2018 р. започаткували впровадження Державного стандарту початкової освіти в закладах загальної середньої освіти тощо. Ініціативи Фонду з розвитку інклюзивної освіти в Україні 2017–2019 рр.:

міжнародні конференції, круглі столи: «Інклюзія для всіх: освітня політика і практика» (30 листопада – 1 грудня 2017 р., м. Київ), «Виклики та загрози для інклюзивної освіти в Україні» (11 травня 2018 р., м. Київ), на яких зосереджувалася увага на якості інклюзії в Україні шляхам її успішного розвитку, додаткових потреб в освітньому процесі для дітей з ООП тощо. У ході дискусійних обговорень заходів визначено основні елементи інклюзивної освіти: фахова компетентність педагогів; батьки, асистенти вчителів та спеціальні фахівці – учасники освітнього процесу; реалізація інклюзивної навчальної програми; моніторинг освітніх програм; спільна відповідальність за результати роботи й реалізацію політики усунення бар'єрів; співучасть громади в розвитку інклюзивної освіти;

5–6 квітня 2018 р. – освітній хакатон «Інклюзія. Як зробити школу приязною для всіх?» (м. Київ), організований Фондом у співпраці з українською краудфандинговою платформою GoFundEd (GoF), Дитячим фондом «Німеччина» (ChildFund Deutschland e.V.) Binder Cultural Enterprises. Мета заходу – напрацювати практики, які допоможуть усім дітям, незалежно від відмінностей та особливостей, комфортно почуватися у школі, отримувати якісну освіту, знайти друзів. Це – перший із 10 освітніх хакатонів, запланованих командою GoF на 2018–2019 рр.;

23–24 листопада 2018 р. – Форум інноваційної освіти INED об'єднав понад 200 учасників із 17 областей України (педагогів, директорів закладів освіти, у т. ч. інклюзивних, фахівців у галузі цифрових технологій, зарубіжних менеджерів успішних соціальних і мистецьких проєктів) навколо трьох напрямів: інноваційні навчальні методики й технології; виклики та можливості розвитку

інклюзивної освіти в Україні; підходи до управління закладом освіти у Фінляндії, Німеччині, Ізраїлі, Італії, Швейцарії. Наголошувалося, що найкращим експертом з інклюзивної освіти є особи з інвалідністю. Тому важливо у фахівців «розвивати емоційний інтелект і стресостійкість, організовувати діяльність ІРЦ, готувати вчителів та асистентів до роботи в інклюзивних класах; будувати ефективну команду та керувати школою на засадах демократії; застосовувати в освітньому процесі навчальні додатки, інтерактивні моделі, відеоконтент, 3D моделювання, реалізувати STEM-проекти;

30 листопада – 1 грудня 2018 р. – Форум інноваційної освіти (м. Київ) об'єднав майже 200 міжнародних і вітчизняних фахівців з інклюзивної освіти та представників української влади для обговорення інклюзії як гарантії реалізації права на якісну освіту кожної дитини;

22–23 листопада 2019 р. – форум «Навчання без перешкод: як зробити українські школи інклюзивними» (м. Київ). Співорганізатори МОНУ, ГО «Смарт-освіта». 250 учасників (представники ІРЦ, директори шкіл, департаментів, Українського товариства глухих, батьки дітей з ООП, педагогічні працівники, українські й зарубіжні експерти) обговорювали проблему усунення перешкод для інклюзивного навчання на загальнонаціональному, місцевому та шкільному рівнях;

квітень-червень 2019 р. – інтерактивні інклюзивні перформанси «Спитай мене: хто я?» (проводилася в Києві та 7 містах України). Вистава з подолання стереотипів та упереджень щодо індивідів різних соціальних груп; привертала увагу до соціальної інклюзії в широкому розумінні, де люди готові побачити в собі та ближньому відмінності як цінності, а не як перешкоди до взаємодії тощо.

Безумовно, такі організаційні заходи необхідні, оскільки в ході макродіалогу представників різних інституцій, зацікавлених осіб окреслюються ідеї, стратегії вирішення актуальних проблем, яких чимало. Зокрема, окреслено основні перешкоди деінституціалізації в Україні: 1) несформованість єдиного бачення та цілісного підходу до реформування інституційного догляду, освіти й виховання дітей на загальнодержавному та територіальному рівнях; 2) відсутність міждисциплінарної, міжвідомчої та міжсекторальної співпраці; індивідуального фахового супроводу дітей з особливими освітніми потребами; 3) затримка субвенційних коштів на додаткові заняття й послуги для дітей з особливостями розвитку; 4) політика держави не

передбачає механізми, які гарантують перехід дітям з особливими освітніми потребами до різних етапів освіти; 5) плани розвитку територіальних громад фрагментарно або не включають особливі освітні потреби дітей¹⁶.

Фонд активно підтримує «Благодійний фонд Порошенка» (далі – БФП) у просуванні інклюзивної освіти в закладах освіти, розвитку мережі ІРЦ. У рамках підписаного «Меморандуму про співпрацю в межах ініціативи з впровадження інклюзивної освіти в Україні» між БФП та Фондом протягом трирічної співпраці з 2017 р. проведено низку заходів.

Фонд активно забезпечує експертний супровід інклюзивної політики у сфері інклюзивної освіти. Спільною ініціативою Фонду та БФП був чотирирічний пілотний проект зі створення інклюзивного освітнього середовища, розпочатий 1 вересня 2016 р. в Запорізькій області, що регламентувався Наказом МОНУ від 01.08.2018 № 836. Проект передбачав створення індивідуальних програм розвитку дітей з особливими освітніми потребами, адаптованих навчальних планів, спільне викладання в інклюзивному класі, тренінговий супровід, співпрацю з батьками; інформування на всеукраїнському рівні про результати реалізації, обмін досвідом.

18 квітня 2018 р. БФП, Фонд і МОНУ організували Стратегічну сесію з розвитку інклюзивної освіти: наявні можливості та перспективи, на якій порушувалися актуальні питання, що «мають стати платформою для внутрішньої консолідації зусиль і підтримки з боку зацікавлених сторін в Україні та зовнішньої – міжнародна допомога з розвитку інклюзивної сфери». Стратегічні дії окреслені в короткостроковій перспективі – до 1 вересня 2018 р. – і довгостроковій – на найближчі 5 років. Очікування, що поклалися на стратегічну сесію: конкретизація практичних інструментів і нормативних підстав для вирішення проблем, виявлених у практичній реалізації інклюзивної освіти, а також просування освітньої реформи щодо створення інклюзивного середовища. Важливими стратегіями реформування освітньої галузі визначено прийнятий Закон України «Про освіту», субвенційну підтримку інклюзивного освітнього процесу в закладах загальної середньої

---

¹⁶ Виклики та загрози для інклюзивної освіти в Україні. URL: https://www.irf.ua/vikliki_ta_zagrozi_dlya_inklyuzivnoi_osviti_v_ukraini/ (дата звернення: 05.03.2019).

освіти; створення ІРЦ; стратегію реформування середньої освіти шляхом реалізації концепції «Нова українська школа»¹⁷.

За сприяння Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні БФП підготовлено колективну працю авторів «Організаційно-методичні засади діяльності Інклюзивно-ресурсних центрів» (2018) і навчальний посібник «Інклюзивна освіта» (2019).

Значний внесок у різний спосіб у просування державної політики інклюзивної освіти в Україні робить Фондація Відкритого суспільства (Open Society Foundations) (далі – Фондація): адвокація визнання юридичних прав дітей з ООП через підтримку батьків; фінансування емпіричних досліджень, у т. ч. підтримка організації навчання молоді з інвалідністю; надання послуг на постійній основі у створенні мережеских контактів і можливостей здійснення інклюзивного навчання для шкіл, асоціацій батьків, учителів; «підтримка групи громадянського суспільства, які дають можливість молодим людям, батькам, викладачам бути почутими; співпрацює з державними структурами, які беруть участь у розробці та реалізації законів, які регулюють інклюзивну політику, освіту і стратегії на національному рівні»¹⁸.

3. Ініціативи Міністерства освіти і науки України щодо запровадження інклюзивної освіти в закладах освіти

Переважно за ініціативи громадських організацій почали набувати актуальності питання інклюзії в освіті. Визначальними в запровадженні інклюзивного навчання стали організовані Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з МОНУ, Інститутом спеціальної педагогіки АПН України всеукраїнські науково-практичні експерименти, а саме:

– «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах» (2001–2007 рр.; Наказ МОНУ від 10.08.2001 № 586; науковий керівник – В.В. Засенко) (далі – Проект 1);

---

¹⁷ Стратегічна сесія з розвитку інклюзивної освіти: наявні можливості та перспективи. URL: https://www.irf.ua/strategichna_sesiya_z_rozvitku_inklyuzivnoi_osviti_nayavni_mozhливosti_ta_perspektivi/ (дата звернення: 05.03.2019).

¹⁸ Цінність інклюзивної освіти. URL: https://www.irf.ua/tsinnist_inklyuzivnoi_osviti/ (дата звернення: 05.03.2019).

–«Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, шляхом з особливостями психофізичного розвитку шляхом запровадження їх інклюзивного навчання» (2008–2013 рр.; Наказ МОНУ від 01.12.2008 № 1087; координаційна група: О.В. Єресько, Ю.І. Завалевський, В.В. Засенко) (далі – Проект 2).

Спільною для обох експериментів Проекту 1 і Проекту 2 є комплексна мета: формування філософії державної політики з питань інклюзивного навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку, суспільних відносин осіб з інвалідністю як рівноправних громадян; забезпечення відповідності нормативних положень освіти до Конвенції про права дитини; запровадження інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти¹⁹. У ході практичного впровадження інклюзивного навчання у 23 загальноосвітніх навчальних закладах 8 областей запропоновано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази стосовно забезпечення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами; визначено науково-методологічні засади впровадження інклюзивного навчання в закладі освіти; апробовано модуль інклюзивної освіти для закладів навчання різного типу міської та сільської місцевості (дошкільному навчальному закладі, навчально-виховному комплексі («дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад», загальноосвітній школі I–III ступенів); підготовлено низку навчально-методичних посібників для педагогічних працівників і батьків з питань організації інклюзивного навчання та корекційно-реабілітаційної роботи.

Результати експериментального Проекту 1 (2001–2007 рр.) такі: залучено до інклюзивного освітнього процесу 364 учні з особливостями розвитку та їхніх 546 батьків; за програмою «Залучення дітей з особливими потребами» пройшли навчання 467 педагогічних працівників; розпочали роботу Тренінгові центри інклюзивної освіти в м. Білій Церкві, м. Бучі, м. Івано-Франківську,

---

¹⁹ Науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах» (2001–2007 рр.). URL: http://ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/ (дата звернення: 05.03.2019).

м. Києві, м. Львові, м. Полтаві, на базі яких проводилися постійні тематичні курси; архітектурно адаптовано (споруджено пандуси, реконструйовано приміщення) у 5 закладах загальної середньої освіти; розроблено й апробовано програму підготовки вчителів, асистентів учителів, асистентів вихователів до інклюзивного навчання на 72 та 36 годин у 4 інститутах післядипломної педагогічної освіти (м. Біла Церква, м. Львів, м. Івано-Франківськ, м. Полтава); розроблено проект «Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні»²⁰. Основне – доведено суспільно-гуманістичну значущість інклюзивного навчання для учнів (дітей з порушеннями психофізичного розвитку та їхніх однолітків), батьків, педагогів.

Експериментальний Проект 2 зосереджувався на таких аспектах: 1) вивчення соціально-психологічного підґрунтя організації інтегрованих/інклюзивних класів. Зауважимо: у документації проектів інтегровані й інклюзивні класи розглядаються як альтернативні форми навчання дітей з ООП; 2) дослідження впливу інклюзивного навчання на дітей з особливостями психофізичного розвитку, ефективні шляхи залучення дорослих до роботи в інтегрованих/інклюзивних класах; 3) розроблення й реалізація механізмів виявлення стартових можливостей дітей з особливими освітніми потребами; 4) забезпечення командного підходу в організації інклюзивного освітнього процесу²¹.

Результати, досягнуті в ході експерименту Проекту 2, окреслюються в науковому, навчально-методичному, соціально-педагогічному аспектах, рекомендаціях щодо впровадження в українських школах.

Загалом Проекти 1, 2 вдалися. Розуміємо, що за належно організованого інклюзивного навчання дитячий колектив функціонує як мікродемократична одиниця – з демонстрованими принципами толерантності й співпраці. У таких умовах школярі

---

²⁰ Науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах» (2001–2007 рр.). URL: http://ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/ (дата звернення: 05.03.2019).

²¹ Всеукраїнський науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, шляхом запровадження інклюзивного навчання (2008–2013)». URL: http://ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/#12 (дата звернення: 05.03.2019).

обох груп – з порушеннями психофізичного розвитку та «нормотипові», пливають на засвоєння соціальних норм і правил співіснування в зовнішньому середовищі.

За підтримки Канадської агенції з міжнародного розвитку (The Canadian International Development Agency (CIDA)) протягом 2007–2013 рр. в Україні, у межах двох областей – Львівської та Криму (Сімферополь) – реалізовано проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» (далі – Проєкт 3), спрямований на реалізацію просвітницьких заходів в урядових колах, закладах освіти, у неурядових організаціях. У ході Проєкту 3 передбачалося «змінити ставлення до людей з особливими освітніми потребами шляхом представлення різних основоположних компонентів системи інклюзивної освіти, а саме: формування політики у сфері освіти та соціальних послуг, які спрацюватиметься на розбудову інклюзивної моделі освіти в Україні». Передбачалося, що Проєкт 3 розвиватиме потенціал громадських організацій з метою «реалізації змін, участі у процесах формування політики, представленні та захисті інтересів дітей з обмеженими можливостями та їхніх сімей, та формуванні стабільної життєздатності цих організацій»²².

Це був масштабніший проєкт, порівняно з попередніми (1, 2), що охопив 80 інституцій (Канади (11), України (69) – м. Київ (17), м. Львів (21), м. Сімферополь (35)): міністерства, регіональні представництва міжнародної співпраці, департаменти освіти, інститути післядипломної освіти, навчальні заклади (загальної середньої та вищої освіти), громадські й благодійні організації, центри (ресурсні, реабілітації, оздоровчі, навчально-реабілітаційні), комітети, товариства.

У рамках канадсько-українського проєкту 2012 р. почала функціонувати «Мережа на підтримку інклюзії. Школа – для всіх» (далі – Мережа) з дорадчим органом «Рада Мережі» – добровільним об'єднанням громадських організацій, батьківських груп, навчальних закладів та інших зацікавлених інституцій у лобюванні інклюзивної політики й розвитку інклюзивної освіти в Україні на всіх рівнях – освітньому, політичному, суспільстві.

---

²² Канадсько-український проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». URL: http://www.osvitportal.lviv.ua/diyuchi_proektu?id=15151_kanadsko_ukrainskyy_proekt_inklyuzyvna_osvita_dlya_ditey_z_osoblyvymy_potrebam_y_v_ukraini (дата звернення: 05.03.2019).

Загальна мета Мережі: сприяти впровадженню та розвитку інклюзивної освіти в Україні; підвищувати обізнаність українців у питаннях інвалідності, інклюзивної політики, інклюзивної освіти й отримувати громадську підтримку; сприяти спільному навчанню, плануванню та діям батьківських організацій і співпраці всіх зацікавлених груп; допомагати сім'ям, освітянам і фахівцям у прийнятті спільних рішень і рекомендацій щодо реалізації права на освіту осіб з інвалідністю та дотичних питань – інклюзивного навчання, інклюзивної політики тощо; сприяти співпраці громадських організацій²³.

Одними з перших, що стали членами Мережі, були партнери проекту – Канадський центр вивчення інвалідності (м. Вінніпег, Канада), Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» (м. Київ), Національна асамблея інвалідів України (м. Київ), Львівський інклюзивний ресурсний центр, Сімферопольський інклюзивний ресурсний центр, ГО Львівське обласне відділення Українського фонду «Реабілітація інвалідів», Кримський благодійний фонд для інвалідів «Аутизм-2006».

Згідно з Положенням про «Мережу на підтримку інклюзії. Школа – для всіх», об'єднання керується принципами, що затверджені канадсько-українським проектом: інклюзивна освіта – для всіх учнів; розуміння інвалідності в рамках соціальної й правозахисної моделей; права вільного вибору батьками навчального закладу для своєї дитини, виховувати дітей у громаді; першочергової реалізації підходу, зосередженого на потребах сім'ї; розвитку спроможності всіх учасників (на рівні організацій та осіб), прозорості й інклюзивності цього процесу; рівноправного партнерства²⁴.

Щороку в перших числах листопада з 2013 року Мережа організовує Місячник «Рівні можливості – рівні права», інформація про які висвітлюється у ЗМІ й соціальних мережах (<http://zadorozhna.tilda.ws/>; <https://www.facebook.com/inclusiveeducation.in.Ukraine/>).

---

²³ Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». URL: http://www.osvitportal.lviv.ua/diyuchi_proekty?id=15151_kanadsko_ukrainskyy_proekt_inklyuzyvna_osvita_dlya_ditey_z_osoblyvymy_potrebamy_v_ukraini (дата звернення: 05.03.2019).

²⁴ Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». URL: http://www.osvitportal.lviv.ua/diyuchi_proekty?id=15151_kanadsko_ukrainskyy_proekt_inklyuzyvna_osvita_dlya_ditey_z_osoblyvymy_potrebamy_v_ukraini (дата звернення: 05.03.2019).

Функції координатора Мережі на час її створення виконувала Г. Клименко, керівник Сімферопольського ІРЦ. Нині не відомо, чи функціонує повноцінно Мережа в м. Сімферополі, оскільки з часу російської окупації АРК немає інформації про її діяльність. Водночас окремі відомості про інші установи, організації, що ввійшли до складу Мережі, знаходимо в соціальній мережі Facebook та Internet.

Напрацювання Проекту 3: 16 посібників, 5 програм навчальних курсів і методичні посібники з питань інвалідності й організації інклюзивного навчання.

Поряд із реалізацією Проекту 3 спостерігаємо активність депутатів Верховної Ради України з приведення чинного законодавства країни у відповідність до міжнародних актів. Ратифікована у 2009 р. Конвенція ООН «Про права людей з інвалідністю» (2006) актуалізувала проблему інклюзивної освіти в Україні. Фактично до 2010 року – часу затвердження Концепції про розвиток інклюзивної освіти (Наказ МОНУ від 01.10.2010 № 912) в Україні функціонувала сегрегативна (інтернатна) система навчання та виховання дітей з інвалідністю, відповідно, і соціальна сегрегація дорослих зі статусом інвалідності.

Гостро постала проблема фахової підготовки фахівців до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. У зв'язку з цим МОНмолодьспортУ затверджено накази: «Про запровадження навчальної дисципліни «Основи інклюзивної освіти» (від 18.06.2012 № 1/9-456), «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання до 2015 року» (від 23.07.2013 № 1034). ЗУ «Про вищу освіту» (від 10.07.2014) регламентує створення й забезпечення рівних умов для доступу осіб з інвалідністю до закладів вищої освіти.

Посібник А. Колупасової «Основи інклюзивної освіти» (2012) та «Програма...» (2012) до його вивчення протягом чотирьох років поспіль були чи не єдиними як такі, що рекомендуються МОНУ для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців педагогічного спрямування. Вони знаходяться у вільному доступі в мережі Internet і доповнили цикл праць за авторством А. Колупасової, а саме «Навчальний курс «Вступ до інклюзивної освіти» (2010); колективна праця «Основи інклюзивної освіти / за заг. ред. А. Колупасової» (2011).

Доступні в Інтернеті, а також неординарні й інформативні за змістом і пропонованими формами роботи зі студентами,

учителями-практиками у сфері інклюзивної освіти є практичні посібники з тренінгових занять («Модуль. Вступ до питань «інвалідності»» (2011), «Модуль. Розробка соціальної політики» (2011), «Модуль. Доступність та універсальний дизайн» (2011), «Модуль. Консультативна політика» (2011)) колективу авторів із загальною назвою «Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: тренінгові модулі» (2011).

Поступово цей перелік навчальної літератури доповнили посібники: Н. Квітки «Програмно-методичний комплекс «Навчання музики дітей зі складними (комбінованими порушеннями психофізичного розвитку»» (2013), А. Шевців «Основи інклюзивної педагогіки» (2016), М. Порошенко «Інклюзивна освіта» (2019), «Теорія і практика інклюзивної освіти / укл.: К.М. Бондар» (2019), «Технології психологічного забезпечення освітнього процесу в інклюзивній освіті» (2019) тощо. Усі книги у вільному доступі мережі Internet. Станом на березень 2020 року традиційними стали постійно діючі Школа інклюзивної освіти, навчальні семінари за бази закладів освіти з інклюзивною формою навчання, індивідуальні консультації в провідних фахівців, обізнаних у питаннях інклюзивної освіти, які мають власну наукову школу (О. Гаврилов, Н. Гаврилова, А. Колупасва, А. Миронова, Т. Скрипник та ін.).

Поступово перелік навчальної літератури, визнаний МОНУ, доповнили праці (навчально-методичні, навчальні, практичні; авторські, укладені; одноосібні, колективу авторів), підготовлені в рамках проектної діяльності розглянутих у статті інституцій. Посібники призначені допомогти адміністрації школи й педагогам навчальних закладів у запровадженні інклюзивного навчання. Ми згрупували їх за роком видання та в алфавітному порядку.

Видання 2007 р.: «Інклюзивна школа: особливості їх організації та управління».

Видання 2010 р.: «Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі»; «Організаційний розвиток: Тренінговий модуль»; «Відстоювання інтересів дітей з особливими потребами, дітей з інвалідністю на інклюзивну освіту: Тренінговий модуль»; «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання»; «Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами» (9 книг).

Видання 2011 р.: «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання»; «Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному

класі: навчальний курс та науково-методичний посібник»; «Керівництво «Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі»; «Лідерство та інклюзивна освіта: навчальний курс та методичний посібник» тощо.

Видання 2012 р.: «Інвалідність та суспільство»; «Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади»; «Огляд ролі асистентів учителів у канадських школах. Досвід провінцій Манітоба, Нова Шотландія та Альберта»; «Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі»; «Планування спрямоване на кожного учня: посібник з розроблення та впровадження індивідуальних навчальних планів»; «Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади»; «Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі»; «Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді» тощо.

Видання 2013 р.: «Інклюзивна освіта в Україні»; «Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад»; «Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад»; «Навчально-методичний посібник для батьків дітей з особливими освітніми потребами. Ч. II» (2013) тощо.

Видання 2015 р.: «Асистент учителя в інклюзивному класі»; «Гіперактивна дитина у класі. Стратегії реагування та організація навчального середовища»; «Дитина з аутизмом в закладі освіти»; «Діти в умовах загальноосвітньої школи (досвід закладів освіти Дніпровського району м. Києва); «Діти з синдромом Дауна: факти, навчання, допомога»; «Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл»; «Підтримай себе – підтримай дитину: путівник для батьків дітей з особливими потребами»; «Права людини: Що треба знати про захист прав дітей з інвалідністю»; «Спільне викладання в інклюзивному класі»; «Створення індивідуальної програми для дітей з особливими освітніми потребами»; «Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі»; «Школа для кожного» тощо.

Видання 2016 р.: «Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів та батьків / укл.: Н. Засркова, А. Трейтяк» тощо.

З 2017 року активізувалися спроби фахівців, зацікавлених осіб в розвитку інклюзії створювати навчальну літературу для та про осіб з

інвалідністю. Ми не маємо на меті аналізувати вказаний напрям книг, проте лише назвемо окремі з них: збірка «Зіркові казки», надрукована шрифтом Брайля, А. Блощинська «Православна дактильна абетка для нечуючих дітей» (2017), А. Іванова «В Країні Сонця» (2018), А. Бачинський «140 децибелів тиші» (2015), О. Драчківська «Зайчик-нестрибайчик для його смілива мама» (2019) тощо.

ВИСНОВКИ

З часу набуття незалежності України тридцятилітня державна політика законодавчого та виконавчого рівнів з питань євроінтеграції поступово окреслила оновлений курс у сфері освіти. 75-річне членство України в складі Генеральної Асамблеї ООН уможливило не лише аналіз сформованої системи функціонування українського суспільства, а й перегляд вітчизняної законодавчої бази й упровадження актуальних для країни положень важливих документів міжнародного права з питань забезпечення прав людини в розмаїтому суспільстві. На тлі оновлення суспільних поглядів на початку ХХІ століття відбулася ратифікація важливих міжнародних положень, що посилили процес формування свідомої «генерації неоукраїнців», які стимулюють представників державних органів неухильно слідувати міжнародній практиці реформування багатьох сфер в Україні. У заданому ритмі раціональної діяльності державно-управлінських органів пересічний громадянин змушений швидко реагувати на демократичні зміни, бути їх частинкою чи ініціатором.

Три потужні експериментальні проекти, комплексно реалізовані протягом 2001–2013 рр. у багатьох українських містах водночас, забезпечили основу «українського формату» інклюзивної освіти «згори – вниз», коли ініціювали зміни державні законодавчі й управлінські інституції України (Верховна Рада України, МОНУ, Інститут спеціальної педагогіки АПН України) під егідою членства в Генеральній Асамблеї ООН, Раді Європи, сприяння громадських організацій, фондів (Міжнародний фонд «Відродження», Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» тощо) у співпраці із зарубіжними партнерами.

Ми намагалися охопити сферу державно-громадського впливу на формування свідомості населення, просування інклюзії в навчальних закладах. Обрали період 1990–2020 рр., оскільки вважаємо його найбільш продуктивним, багатоаспектним в інституційному

охопленні. Зауважимо, станом на 2020 рік в Україні функціонує значна кількість громадських організацій із донорським фінансування, що сприяють змінам не лише на державному, а й на громадському рівнях.

Зрозуміло, що розглянутий спектр не вичерпує проблему механізмів державно-громадського впровадження інклюзивної освіти в Україні. Системного висвітлення набуде означений напрям дослідження за умови комплексного розгляду регіональних дій органів самоврядування щодо розвитку вітчизняної системи інклюзивної освіти.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано механізми державно-громадського впровадження інклюзивної освіти в Україні. Автором здійснено спробу довести неминучість і необхідність реформи системи освіти в Україні. Спершу проведення реформи зумовлене прийняттям міжнародних зобов'язань. Після 2010 р. посилюється прагнення українського суспільства долучитися до європейських традицій інклюзивності й розуміння людської розмаїтості. За відсутності досконалої нормативної бази державна політика України реалізувалася на онові національних програм – «Діти України», «Довгострокова програма поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства», «Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття) тощо. На рівні громадськості лобіювання інтересів дітей з порушеннями психофізичної сфери здійснюють Міжнародний фонд «Відродження», «Благодійний фонд Порошенка», «Фундація Відкритого суспільства» у співпраці з Міністерством освіти і науки України (МОНУ). Ініціативи МОНУ в запровадженні інклюзивної освіти відображені в проєктах з різним спрямуванням, але зі спільною метою – сформувати позитивне середовище сприйняття інклюзії та осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року» (від 01.08.2012 № 706). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення: 03.03.2019).

2. Виклики та загрози для інклюзивної освіти в Україні. URL: https://www.irf.ua/vikliki_ta_zagrozi_dlya_inklyuzivnoi_osviti_v_ukraini/ (дата звернення: 05.03.2019).

3. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075 (дата звернення: 05.03.2019).

4. Всеукраїнський науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, шляхом запровадження інклюзивного навчання (2008–2013)». URL: http://ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/#12 (дата звернення: 05.03.2019).

5. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року» (№ 706-2012-п від 01.08.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF#n67> (дата звернення: 02.03.2019).

6. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року» (від 01.08.2012 № 706) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення: 05.03.2019).

7. Канадсько-український проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». URL: http://www.osvitportal.lviv.ua/diyuchi_proekty?id=15151_kanadsko_ukrainську_proekt_inklyuzivna_osvita_dlya_ditey_z_osoblyvymy_potrebamy_v_ukraini_ (дата звернення: 05.03.2019).

8. Концепція Загальнодержавної програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів» на період до 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/244174983> (дата звернення: 05.03.2019).

9. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами (Лист МОНУ від 05.08.2019 № 1/9-498). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2019/08/07/rekomendatsiiorganizatsiya-navchannyaoop.pdf> (дата звернення: 05.03.2019).

10. Міжнародний фонд «Відродження». URL: <https://www.irf.ua/> (дата звернення: 05.03.2019).

11. Науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного

розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах» (2001–2007 pp.). URL: http://ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/ (дата звернення: 05.03.2019).

12. Національна програма «Діти України» (від 18.01.1996 № 63/96). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96> (дата звернення: 05.03.2019).

13. Платаш Л.Б. Моделювання безпечного інклюзивного середовища якісної освіти осіб з особливими потребами. *Якість вищої медичної освіти (60-річчя ТДМУ)* : монографія / А.В. Вихрущ, І.М. Кліщ, Н.О. Федчишин та ін.; за ред. А.Г. Шульгая та Н.О. Федчишин. Тернопіль : ТДМУ, 2017. С. 267–312.

14. Положення про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів (від 05.04.1994 № 228-94-п). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-94-%D0%BF> (дата звернення: 05.03.2019).

15. Порядок ліцензування діяльності з надання освітніх послуг (від 08.08.2007 № 1019-2007-п). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-2007-%D0%BF> (дата звернення: 05.03.2019).

16. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку : Постанова КМУ від 05.07.2004 № 848. *Офіційний вісник України*. 2004. № 27. С. 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2004-%D0%BF> (дата звернення: 05.03.2019).

17. Права людини. *Сайт Міжнародного фонду «Відродження»*. URL: https://www.irf.ua/prava_lyudynu/ (дата звернення: 05.03.2019).

18. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-19 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.03.2019).

19. Стратегічна сесія з розвитку інклюзивної освіти: наявні можливості та перспективи. URL: https://www.irf.ua/strategichna_sesiya_z_rozvitku_inklyuzivnoi_osviti_nayavni_mozhливosti_ta_perspektivi/ (дата звернення: 05.03.2019).

20. Цінність інклюзивної освіти. URL: https://www.irf.ua/tsinnist_inklyuzivnoi_osviti/ (дата звернення: 05.03.2019).

21. Platash L. Development of Inclusive Education in Ukraine and Poland as an Example of Democratic Change. *Sustainable Education as a Way of Bringing People Together – Multiple Stories From Europe* :

monografia / recenzowana Editors : V. Haluzyak, R. Kucha,
A. Vykhursch. Łódź : Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, 2019.
P. 293–309. URL: <http://piz.san.edu.pl/docs/sim83.pdf> (дата звернення:
05.03.2019).

Information about author:

Platash L. B.,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and Social Work

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2, Kotsyubynsky Str., Chernivtsi, 58012, Ukraine